

21. Утопический социализм: Хрестоматия / Общ. ред. А.И. Володина. – М., 1982.
22. Історія вчень про державу і право: Хрестоматія для юрид. вищ. закл. і ф-тів / Авт.-укл. Г.Г. Демиденко; За заг. ред. О.В. Петришина. – 4-те вид., доп. і змін. – Х., 2011.
23. Антология мировой политической мысли: В 5 т. – М., 1997. – Т. 2: Зарубежная политическая мысль XX в.
24. *Сетров М. И.* Основы функциональной теории организации. Философский очерк. – Л., 1972.
25. *Сердюк В.* Еволюція функцій держави в процесі розвитку суспільства // Юридична Україна. – 2006. – № 12. – С. 21-27.
26. *Радько Т. Н.* Теория государства и права в схемах и определениях. – М., 2011.
27. Актуальні проблеми теорії держави та права / С.М.Тимченко, С.К.Бостан, С.М.Легуша та ін. – 2-е вид., стереотипне. – К., 2008. – Ч. I: Актуальні проблеми теорії держави.

Надійшла до редакції 06.03.2012

С.І. Лекарь
кандидат економічних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.51

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню економічної безпеки держави. Розглянуто наукові підходи до визначення поняття «економічна безпека держави» та його співвідношення із поняттям «національна безпека». Визначено систему суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, національна безпека держави, суб'єкти забезпечення економічної безпеки.

Статья посвящена исследованию экономической безопасности государства. Рассмотрены научные подходы к определению понятия «экономическая безопасность» и его соотношения с понятием «национальная безопасность». Определена система субъектов обеспечения экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, национальная безопасность государства, субъекты обеспечения экономической безопасности.

The present article deals with the research of economic security of the state. The analysis of the scientific approaches concerning a concepts “economic security” and “national security” is made. The system of subjects of providing of the economic security of the state is considered.

Keywords: economic security of the state, national security of the state, subjects of providing of economic security of the state.

Постановка проблеми. Дослідження питання забезпечення економічної безпеки держави є на сьогодні одним із найактуальніших. Це зумовлюється насамперед сучасними особливостями соціально-економічного розвитку України, що визначаються як процесами внутрішньої системної трансформації, так і впливом зовнішніх чинників: світовою кризою, процесами глобалізації та ін. Завдання щодо передбачення кризових явищ, загроз для економічної безпеки країни, прогнозування тенденцій розвитку економіки є невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки держави, передумовою її ефективного соціально-економічного розвитку.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми економічної безпеки держави у сучасній науці розглядали в своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, О. Власюк, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Тамбовцев, В. Шлемко та ін. Різноманітні аспекти економічної безпеки вивчаються з позицій економічної теорії, теорії управління, соціології, політичної науки, а також фінансового, податкового, митного, банківського, валютного права. Проте рівень теоретичної та практичної розробленості даної проблематики ще залишається невисоким – наразі в Україні як на державному рівні, так і в науковій сфері відсутнє цілісне бачення проблеми економічної безпеки: досі не існує єдиного визначення категорії «економічна безпека», немає чітко визначеної та нормативно закріпленої системи суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є визначення поняття економічної безпеки держави та класифікація суб'єктів її забезпечення. Зазначена мета потребує вирішення таких основних завдань: визначення сутності поняття «економічна безпека держави» у його співвідношенні з поняттям «національна безпека»; встановлення системи суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави, з'ясування їхніх функцій, повноважень та взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці та практиці наразі відсутнє єдине розуміння сутності та змісту поняття «економічна безпека держави». У своєму найзагальнішому розумінні економічна безпека досить часто розглядається як визначальний критерій ефективності економічної політики – певної системи цілеспрямованих дій з боку державної влади, за допомогою яких досягаються поставлені цілі та завдання в інтересах суспільства, що характеризує загальний рівень економіки країни, наявність загроз для неї та ступінь реалізації економічної функції держави [5, с. 123]. Таке розуміння сутності економічної безпеки дозволяє деяким ученим визначити як її головне завдання забезпечення розвитку економіки країни або ж, принаймні,

забезпечення умов для її збереження [15, с. 16]. Г. Пастернак-Таранушенко, розглядаючи економічну безпеку держави як комплексну систему, що створюється завдяки виконанню певної кількості дій, визначає її як відповідний стан держави, за якого вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та у зростанні добробуту її мешканців [9, с. 23]. Розвиваючи цей підхід, Я. Жаліло трактує поняття економічної безпеки країни як складну багатofакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на визначеному рівні, протистояння дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [4].

Отже, у найзагальнішому значенні під економічною безпекою варто розуміти найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає її здатність забезпечувати незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, спроможність до постійного відновлення й самовдосконалення. При цьому слід зауважити, що забезпечення економічної безпеки будь-якої країни передбачає на сьогодні цілу низку загальнонаціональних заходів, спрямованих на стійкий розвиток і вдосконалення її економіки, що обов'язково містять у собі механізми протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам [1, с. 35]. Саме на цьому аспекті забезпечення економічної безпеки акцентується увага у наказі Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України», що визначає її саме як такий стан національної економіки, що «...дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави» [12].

Водночас необхідно підкреслити, що економічна безпека виявляється безпосередньо пов'язаною з політичною, інформаційною та військово-політичною безпекою через відповідні інструменти та важелі дієвого впливу. Як зазначає В. Геєць, «... забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства» [3, с. 14]. Таким чином, можна стверджувати, що в сучасних умовах економічна безпека визначає національну безпеку в цілому, враховуючи її загальну спрямованість на забезпечення захисту національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави [1, с. 38]. Складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека [12]. При цьому як

важлива складова національної безпеки економічна безпека охоплює також оборонну, екологічну безпеку тощо.

На безпосередньому зв'язку між економічною та загальною національною безпекою зазначає В. Котковський, пропонуючи застосування такого поняття, як «національна економічна безпека», що повинен характеризувати такий стан економіки й інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток країни, достатній економічний та оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [6, с. 5]. Таким чином, економічна безпека постає перед нами як провідна складова національної безпеки, що відбиває спроможність економічної системи забезпечувати власний вільний і стабільний розвиток, а також здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Як підкреслює М. Пендюра, економічна безпека держави є не тільки однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу заходів щодо захисту національних інтересів, а й вирішальною умовою дотримання й реалізації національних інтересів взагалі [10, с. 13]. Забезпечення ж економічної безпеки держави виявляється у захисті національних інтересів, готовності та здатності інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, у підтримці соціально-політичної стабільності [8, с. 377].

Р. Мамочка визначає систему забезпечення економічної безпеки держави як комплекс теоретико-методологічних, організаційно-правових, інформаційних та інших заходів, що здійснюються уповноваженими суб'єктами, з метою охорони та захисту економічних інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [7, с. 9].

Економічна безпека держави як надскладна багаторівнева система, що є складовим елементом системи національної безпеки, її фундаментом і матеріальною основою, має власну структуру, внутрішню логіку розвитку та функціонування. Забезпечення економічної безпеки держави здійснюються складним комплексом суб'єктів. Під суб'єктом системи забезпечення економічної безпеки держави розуміється фізична або юридична особа, яка прямо або опосередковано бере участь у забезпеченні економічної безпеки держави, прийнятті рішень щодо її реалізації або у розробці (в межах своєї компетенції) та реалізації цієї політики [7, с. 8-9].

Особливість української економічної безпеки полягає в тому, що її забезпечення не є прерогативою певного державного відомства або служби – воно покладено на окремі структури. Погоджуючись із думкою О. Власюка, який стверджує, що сьогодні поки що рано говорити

про створення в Україні продуманої, концептуально обґрунтованої та ефективної системи забезпечення економічної безпеки держави, яка б, з одного боку, відображала національні інтереси суспільства і держави в економічній сфері, а з іншого – реально захищала б їх від можливих загроз і небезпек, соціальних катаклізмів [2, с. 7-8], зазначимо, що в державі, на жаль, не існує єдиної узгодженої системи взаємодії між основними суб'єктами економічної безпеки. Як стверджує Р. Мамочка, наразі може йтися лише про існування окремих органів, між якими практично відсутній зв'язок на рівні всієї системи даного виду державного управління [7, с. 1].

Основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки держави, які в межах своєї компетенції захищають інтереси особистості, суспільства та держави в економічній сфері, є: держава та її інститути (функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові та митні служби, біржі, фонди і страхові компанії); органи місцевого самоврядування; підприємства, установи та інші господарські організації як державного, так і приватного сектора економіки; виробники, продавці продукції та вітчизняні споживачі [2, с. 8-9]. О. Власюк також підкреслює, що зростаюча значимість публічних економічних інтересів сьогодні значно розширює сферу суб'єктності економічної системи. Вчений зазначає, що внаслідок мінливих соціально-економічних та юридичних обставин суб'єктами усвідомлення і забезпечення економічної безпеки держави поряд із «класичними» власниками (приватними роботодавцями і державою) стають і менеджери-управлінці, власники акцій та інші суб'єкти власності, зокрема муніципального та регіонального рівнів [2, с. 17].

Закон України «Про основи національної безпеки України» до суб'єктів забезпечення національної (у тому числі – економічної) безпеки відносить: Президента України; Верховну Раду України; Кабінет Міністрів України; Раду національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратуру України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Державну прикордонну службу України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадян України та їх об'єднання [13, ст. 2].

Головним суб'єктом забезпечення економічної безпеки є держава, що здійснює свої функції у цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Держава є виразником загальнонаціональних економічних інтересів і гарантом їх захисту, вона забезпечує прозорість прийняття і реалізації рішень щодо здійснення макроекономічної політики, бюджетного процесу, управління фінансовими

потоками і ресурсами, реформування податкової системи, формування приватного сектора. Як інституційний представник нації держава має орієнтуватися на захист власних раціонально сформульованих національних інтересів. При розгляді основних державних суб'єктів забезпечення економічної безпеки В. Котковський пропонує виділяти стратегічний (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України), оперативно-стратегічний (міністерства і відомства) та оперативний (державні адміністрації) ієрархічні рівні регулювання [6, с.7]. Провідну роль у механізмі забезпечення економічної безпеки держави відіграють такі суб'єкти:

- Верховна Рада України – як єдиний орган законодавчої влади, що покликаний визначати основи економічної безпеки України, формувати належну законодавчу базу в цій сфері;

- Президент України – як глава держави, гарант державного суверенітету, додержання Конституції, прав і свобод громадян, гарант забезпечення економічної безпеки України, який здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України;

- Кабінет Міністрів України – як вищий орган у системі органів виконавчої влади, діяльність якого спрямована на забезпечення державного суверенітету, економічної самостійності та економічної безпеки України;

- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – як провідний центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику в даній сфері шляхом виконання законів України, відповідних державних програм у сфері національної та міжнародної економічної безпеки;

- Рада національної безпеки і оборони України – як головний координаційний орган з питань національної (в тому числі й економічної) безпеки, що планує, організує і контролює здійснення заходів з метою мінімізації та нейтралізації загроз економічній безпеці держави [13].

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій та програм у сфері економічної безпеки.

Суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди економічній безпеці України; забезпечують судовий захист суб'єктів економічної безпеки, чиї права були порушені у зв'язку з діяльністю із забезпечення економічної безпеки. Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах економічної безпеки України. Органи прокуратури здійснюють нагляд за дотриманням Конституції України та чинного законодавства органами, які забезпечують економічну безпеку.

Специфічним суб'єктом системи забезпечення національної (у тому числі й економічної) безпеки є Служба безпеки України, на яку покладено виконання спеціальних функцій. Як один із головних суб'єктів забезпечення національної безпеки України, Служба безпеки України, відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», забезпечує захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України [14, ст. 2].

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування здійснюють виконання державних програм, спрямованих на забезпечення економічної безпеки, забезпечують вирішення питань у сфері економічної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції.

Дані суб'єкти забезпечення економічної безпеки країни розробляють, затверджують та виконують основні напрямки державної політики національної безпеки України в економічній сфері. Основними з них є: забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв; вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту фінансового ринку; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу тощо [13, ст. 8].

При цьому слід ще раз підкреслити, що в Україні фактично відсутній єдиний орган, який функціонально концентрував би в собі забезпечення національної безпеки та такої його найважливішої складової, як економічна безпека. Наразі функції координації та контролю за діяльністю органів влади щодо забезпечення економічної безпеки держави покладені на Раду національної безпеки і оборони України, у складі якої утворено та діє Департамент економічної та соціальної безпеки [11].

Варто також зазначити, що забезпечення економічної безпеки не може бути ефективним без активної участі в ньому суб'єктів господарювання (підприємств, установ, організацій тощо), пов'язаних із ними інститутів громадянського суспільства (зокрема політичних партій, профспілок, організацій підприємців та ін.), а також самих громадян. Громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи держав-

ної влади та місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної (у тому числі – економічної) безпеки. Громадяни та об'єднання громадян: отримують у відповідності з чинним законодавством інформацію про діяльність державних органів із забезпечення економічної безпеки та беруть безпосередню участь у забезпеченні економічної безпеки; привертають увагу суспільних та державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у сфері економічної безпеки; захищають власні права щодо реалізації особистих економічних інтересів засобами, які передбачені чинним законодавством [13, ст. 9]. Важливим моментом при цьому є встановлення та забезпечення постійного, оперативного та ефективного зв'язку зазначених суб'єктів із функціональним механізмом публічної влади.

Висновок. Отже, економічна безпека держави як важлива складова національної безпеки, що визначає спроможність економічної системи забезпечувати власний вільний і стабільний розвиток, а також здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснюється складним комплексом суб'єктів, до яких належать і органи державної влади, і органи місцевого самоврядування, і різноманітні господарські організації, а також окремі громадяни. Ефективне забезпечення економічної безпеки неможливе без вироблення та впровадження єдиної державної стратегії, яка була б спрямована на координацію зусиль усіх суб'єктів даного процесу – від вищих посадових осіб держави та вищих органів державної влади до державних службовців, органів місцевої державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій. Це потребує цілеспрямованої, комплексної роботи в цьому напрямку, що передбачає утворення чіткої системи взаємодії між основними суб'єктами економічної безпеки на підставі змістовного, обґрунтованого розмежування та узгодження функцій та повноважень, їх відповідного нормативно-правового закріплення; розробки та здійснення усіма суб'єктами збалансованої, скоординованої системи заходів забезпечення економічної безпеки, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Бібліографічні посилання

1. *Варналій З.С.* Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева і О.С. Наєнко / [За заг. ред. проф. З.С. Варналія]. – К., 2011.
2. *Власюк О.С.* Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. – К., 2008..
3. *Геєць В.М.* Концепція економічної безпеки України / В.М. Геєць та ін.; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К., 1999.
4. Економічна безпека України: проблеми та перспективи (Матеріали «круглого

столу») – К. : НІСД, 1998 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/journal/ekon.htm#b1>.

5. *Кальман О. Г.* Економічна безпека держави та шляхи її забезпечення / О.Г. Кальман, Г.Ю. Дарнопих // Проблеми законності. Респ. міжвід. наук. зб. – Х., 2001. – Вип. № 48. – С.123 – 131.

6. *Котковський В.Р.* Державне регулювання економічної безпеки в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – «Механізми державного управління» / В.Р. Котковський. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.

7. *Мамочка Р.* Адміністративно-правові основи забезпечення економічної безпеки держави органами внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р.В. Мамочка. – К., 2011. – 22 с.

8. Національна економіка: Підручник / За ред. проф. П.В. Круша. – К., 2008.

9. *Пастернак-Таранушенко Г.* Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. Підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів економічного профілю / Г. Пастернак-Таранушенко / За ред. проф. Б. Кравченка. – К., 2002.

10. *Пендюра М. М.* Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / М.М. Пендюра; Київський нац. ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 19 с.

11. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 6.04.2012 р., № 251/2012 // Офіційний вісник України від 20.04.2012 р.. – № 28. – С. 37. – Ст. 1045.

12. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказі Міністерства економіки України від 02.03.2007 р., № 60 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.

13. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р., № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – ст.351.

14. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27. – ст.382.

15. *Савин В.* Некоторые аспекты экономической безопасности России / В.Савин // Международный бизнес России. – 1995.– № 9. – С. 14-16.

Надійшла до редакції 14.06.2012

В.В. Мурза

кандидат юридичних наук, доцент

(*Маріупольський державний*

економіко-гуманітарний університет)

УДК 340.12 (091)

ІСТОРИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАГЛЯДОВОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

У статті проведено історико-правовий аналіз становлення та розвитку наглядової функції держави, визначено види державного нагляду та державні органи, що його здійснюють.

Ключові слова: *наглядова функція держави, державний нагляд, державні наглядові органи*

В статті проводиться історико-правовий аналіз становлення